

Zbiór Orzeczeń

WYROK TRYBUNAŁU (dziewiąta izba)

z dnia 20 kwietnia 2023 r.*

Odesłanie prejudycjalne – Nieuczciwe warunki w umowach konsumenckich – Dyrektywa 93/13/EWG – Artykuły 3–6 – Kryteria oceny nieuczciwego charakteru warunku umownego – Wymóg przejrzystości – Grupowe umowy ubezpieczenia – Trwała niepełnosprawność konsumenta – Obowiązek informowania – Niepodanie do wiadomości warunku ograniczającego lub wyłączającego ochronę ubezpieczeniową w odniesieniu do ubezpieczonego ryzyka

W sprawie C-263/22

mającej za przedmiot wnioszek o wydanie, na podstawie art. 267 TFUE, orzeczenia w trybie prejudycjalnym, złożony przez Supremo Tribunal de Justiça (sąd najwyższy, Portugalia) postanowieniem z dnia 8 kwietnia 2022 r., które wpłynęło do Trybunału w dniu 20 kwietnia 2022 r., w postępowaniu:

Ocidental – Companhia Portuguesa de Seguros de Vida SA

przeciwko

LP,

przy udziale:

Banco Comercial Português SA,

Banco de Investimento Imobiliário SA,

TRYBUNAŁ (dziewiąta izba),

w składzie: L. S. Rossi, prezes izby, S. Rodin i O. Spineanu-Matei (sprawozdawczyni), sędziowie,

rzecznik generalny: P. Pikamäe,

sekretarz: A. Calot Escobar,

uwzględniając pisemny etap postępowania,

* Język postępowania: portugalski.

rozważywszy uwagi, które przedstawili:

- w imieniu LP – E. Abreu, advogada,
- w imieniu rządu portugalskiego – P. Barros da Costa, L. Medeiros, A. Pimenta i A. Rodrigues, w charakterze pełnomocników,
- w imieniu Komisji Europejskiej – I. Melo Sampaio, I. Rubene i N. Ruiz García, w charakterze pełnomocników,

podjąwszy, po wysłuchaniu rzecznika generalnego, decyzję o rozstrzygnięciu sprawy bez opinii,

wydaje następujący

Wyrok

- 1 Wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym dotyczy wykładni art. 3 ust. 1 i 3, art. 4 ust. 2 i art. 5 dyrektywy Rady 93/13/EWG z dnia 5 kwietnia 1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich (Dz.U. 1993, L 95, s. 29).
- 2 Wniosek ten został przedstawiony w ramach sporu pomiędzy Ocidental – Companhia Portuguesa de Seguros de Vida SA (zwaną dalej „Ocidental”), zakładem ubezpieczeń z siedzibą w Portugalii, a LP, będącą konsumentem, w przedmiocie odmowy przez ów zakład spłaty rat kredytu w związku z trwałą niepełnosprawnością LP, będącej ubezpieczoną, ze względu na podnoszoną nieważność lub niemożność stosowania umowy ubezpieczenia wiążącej Ocidental z LP.

Ramy prawne

Prawo Unii

- 3 Zgodnie z motywami szesnastym i dwudziestym dyrektywy 93/13:

„[...] przy dokonywaniu oceny działania w dobrej wierze będzie brana pod uwagę zwłaszcza siła pozycji przetargowej [negocjacyjnej] stron umowy, a w szczególności, czy konsument był zachęcany do wyrażenia zgody na warunki umowy i czy towary lub usługi były sprzedane lub dostarczone na specjalne zamówienie konsumenta; sprzedawca lub dostawca spełnia wymóg działania w dobrej wierze, jeżeli traktuje on drugą stronę umowy w sposób sprawiedliwy i słuszny, należycie uwzględniając jej prawnie uzasadnione roszczenia [interesy];

[...]

[...] umowy powinny być sporządzane prostym i zrozumiałym językiem, a konsument powinien mieć faktycznie możliwość zapoznania się ze wszystkimi warunkami umowy, a wszelkie wątpliwości powinny być interpretowane na jego korzyść”.

4 Artykuł 3 tej dyrektywy przewiduje:

„1. Warunki umowy, które nie były indywidualnie negocjowane, mogą być uznane za nieuczciwe, jeśli stojąc w sprzeczności z wymogami dobrej wiary, powodują znaczącą nierównowagę wynikających z umowy praw i obowiązków stron ze szkodą dla konsumenta.

[...]

3. Załącznik zawiera przykładowy i niewyczerpujący wykaz warunków, które mogą być uznane za nieuczciwe”.

5 Artykuł 4 wspomnianej dyrektywy ma następujące brzmienie:

„1. Nie naruszając przepisów art. 7, nieuczciwy charakter warunków umowy jest określany z uwzględnieniem rodzaju towarów lub usług, których umowa dotyczy i z odniesieniem, w czasie wykonania umowy, do wszelkich okoliczności związanych z wykonaniem umowy oraz do innych warunków tej umowy lub innej umowy, od której ta jest zależna.

2. Ocena nieuczciwego charakteru warunków nie dotyczy ani określenia głównego przedmiotu umowy, ani relacji ceny i wynagrodzenia do dostarczonych w zamian towarów lub usług, o ile warunki te zostały wyrażone prostym i zrozumiałym językiem”.

6 Artykuł 5 owej dyrektywy stanowi:

„W przypadku umów, w których wszystkie lub niektóre z przedstawianych konsumentowi warunków wyrażone są na piśmie, warunki te muszą zawsze być sporządzone prostym i zrozumiałym językiem. Wszelkie wątpliwości co do treści warunku należy interpretować na korzyść konsumenta. Powyższa zasada interpretacji nie ma zastosowania w kontekście procedury ustanowionej w art. 7 ust. 2”.

7 Artykuł 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 stanowi:

„Państwa członkowskie stanowią, że na mocy prawa krajowego nieuczciwe warunki w umowach zawieranych przez sprzedawców lub dostawców z konsumentami nie będą wiążące dla konsumenta, a umowa w pozostałej części będzie nadal obowiązywała strony, jeżeli jest to możliwe po wyłączeniu z niej nieuczciwych warunków”.

8 Załącznik do tej dyrektywy, zatytułowany „Warunki określone w art. 3 ust. 3”, ma następujące brzmienie:

„1. Warunki, których celem lub skutkiem jest:

[...]

i) nieodwołalne związanie konsumenta warunkami, z którymi nie miał realnej możliwości zapoznania się wcześniej przed zawarciem umowy;

[...]

[...]”.

Prawo portugalskie

Dekret z mocą ustawy nr 176/95

- 9 Artykuł 4, zatytułowany „Ubezpieczenie grupowe”, Decreto-Lei n° 176/95 (Estabelece regras de transparência para a actividade seguradora e disposições relativas ao regime jurídico do contrato de seguro) (dekretu z mocą ustawy nr 176/95 ustanawiającego zasady przejrzystości w działalności ubezpieczeniowej oraz przepisy dotyczące systemu prawnego umowy ubezpieczenia) z dnia 26 lipca 1995 r. (*Diário da República* I, seria I-A, nr 171 z dnia 26 lipca 1995 r., s. 4740) stanowi:

„1. W przypadku ubezpieczeń grupowych ubezpieczający musi obowiązkowo poinformować ubezpieczonych o wynikających z umowy: zakresie objęcia ochroną ubezpieczeniową i wyłączeniach, o obowiązkach i prawach w przypadku szkody oraz o późniejszych zmianach, które mogą nastąpić w tej dziedzinie, zgodnie ze wzorem opracowanym przez zakład ubezpieczeń.

2. Na ubezpieczającym spoczywa ciężar udowodnienia, że przekazał informacje wskazane w poprzednim ustępie.

3. W odniesieniu do składkowych ubezpieczeń grupowych, jeżeli ubezpieczający nie wykonał obowiązku przewidzianego w ust. 1, musi on pokryć na swój koszt część składki odpowiadającą ubezpieczonemu, przy czym ubezpieczony nie traci żadnego rodzaju ochrony, dopóki ubezpieczający nie wykaże, że wykonał ten obowiązek.

4. Umowa może przewidywać, że ubezpieczyciel przejmuje obowiązek poinformowania ubezpieczonych, o którym mowa w ust. 1.

5. W przypadku ubezpieczeń grupowych ubezpieczyciel musi przekazać ubezpieczonym na ich wniosek wszelkie informacje niezbędne do prawidłowego zrozumienia umowy”.

Dekret z mocą ustawy nr 446/85

- 10 Artykuł 5, zatytułowany „Informowanie”, Decreto-Lei n.º 446/85 (Institui o regime jurídico das cláusulas contratuais gerais) (dekretu z mocą ustawy nr 446/85 ustanawiającego system prawny ogólnych warunków umownych) z dnia 25 października 1985 r. (*Diário da República* I, seria I-A, nr 246 z dnia 25 października 1985 r., s. 3533) przewiduje:

„1. Należy przekazać pełny tekst ogólnych warunków umownych osobom zawierającym umowę, które jedynie podpisują je lub przyjmują.

2. Ogólne warunki umowne muszą być podane do wiadomości za pomocą odpowiednich środków i w odpowiednim czasie, tak aby umożliwić każdej osobie wykazującej zwykłą staranność faktyczne i pełne zaznajomienie się z nimi, z uwzględnieniem wartości umowy oraz zakresu i złożoności warunków umownych.

3. Strona umowy, która przedstawia drugiej stronie ogólne warunki umowne, musi wykazać, że poinformowała ją o nich w odpowiedni i skuteczny sposób”.

11 Zgodnie z brzmieniem art. 8 tego dekretu z mocą ustawy:

„Z umów indywidualnych wyłączone są:

a) warunki, o których nie poinformowano zgodnie z art. 5;

[...]”.

Postępowanie główne i pytania prejudycjalne

- 12 LP i jej małżonek zawarli umowę kredytu z Banco de Investimento Imobiliário SA (zwanym dalej „bankiem”). W ramach tej umowy przystąpili oni do umowy ubezpieczenia grupowego (zwanej dalej „umową ubezpieczenia”), zawartej między tym bankiem jako ubezpieczającym, a Ocidental, zakładem ubezpieczeń, na mocy której ten ostatni byłby zobowiązany do zapłaty rat tej umowy kredytu w przypadku trwałej niezdolności LP do pracy.
- 13 W trakcie wykonywania wspomnianej umowy kredytu LP stała się trwale niezdolna do pracy. Ocidental odmówił jednak wykonania tej umowy ubezpieczenia ze względu na to, że była ona nieważna z powodu nieprawdziwych lub niekompletnych oświadczeń o stanie zdrowia LP w chwili zawarcia wspomnianej umowy ubezpieczenia. Ocidental powołał się również na możliwość zastosowania warunków umownych przewidujących wyłączenie z ochrony ubezpieczeniowej ryzyka trwałej niezdolności ubezpieczonego do pracy wynikającej z chorób istniejących przed zawarciem owej umowy ubezpieczenia.
- 14 LP złożyła powództwo, zmierzając zasadniczo do nakazania Ocidental zapłaty na rzecz banku pozostałej do spłaty kwoty kredytu po dacie stwierdzenia jej trwałej niezdolności do pracy oraz zapłaty na rzecz banku rat kredytu, które ona i jej małżonek powinni byli zapłacić bankowi po tej dacie. Zgodnie z informacjami zawartymi we wniosku o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym LP podniosła na poparcie swojego pozwu, że informacje medyczne zawarte w ofercie przystąpienia do umowy ubezpieczenia zostały wypełnione przez pracownika banku, który przedstawił jej tę umowę do podpisu, że nie wypełniła ona żadnego kwestionariusza dotyczącego jej stanu zdrowia i że podpisała tę ofertę przystąpienia. Nie odczytano ani nie wyjaśniono żadnego warunku dotyczącego wyłączenia z zakresu ochrony ubezpieczeniowej ubezpieczonego ryzyka. W związku z tym warunki wyłączające należy uznać za nieistniejące i pozbawione skutków prawnych.
- 15 Bank został dopuszczony do sprawy w charakterze interwenienta popierającego żądania LP.
- 16 Sąd pierwszej instancji uznał umowę ubezpieczenia za nieważną ze względu na nieprawidłowe lub niepełne oświadczenia LP i oddalił jej powództwo.
- 17 Odwołanie LP od owego wyroku oddalającego zostało częściowo uwzględnione przez Tribunal da Relação do Porto (sąd apelacyjny w Porto, Portugalia), który stosując dekret z mocą ustawy nr 446/85, aczkolwiek bez zbadania tej kwestii w świetle szczególnych przepisów dotyczących ubezpieczeń grupowych, ustanowionych w dekrete z mocą ustawy nr 176/95, uznał zasadniczo, że umowa ubezpieczenia była ważna, lecz że klauzule wyłączające ochronę ubezpieczeniową w odniesieniu do ubezpieczonego ryzyka należy uznać za nieistniejące, ponieważ nie zostały one podane do wiadomości LP.

- 18 Ocidental wniósł skargę kasacyjną od tego wyroku do Supremo Tribunal de Justiça (sądu najwyższego, Portugalia), będącego sądem odsyłającym.
- 19 Sąd ten uważa, że zasadniczą kwestią w postępowaniu głównym jest to, czy w okolicznościach takich jak rozpatrywane w postępowaniu głównym zakład ubezpieczeń jest zobowiązany do poinformowania strony przystępującej do umowy ubezpieczenia o warunkach tej umowy, w tym o warunkach dotyczących jej nieważności, a także o warunkach dotyczących wyłączenia lub ograniczenia ochrony ubezpieczeniowej w odniesieniu do ubezpieczonego ryzyka. Ponadto należałoby również ustalić, w przypadku gdyby taki obowiązek informowania spoczywał na ubezpieczającym, czy można powoływać się wobec zakładu ubezpieczeń na niewykonanie tego obowiązku przez ubezpieczającego, w niniejszym wypadku przez bank.
- 20 W tym względzie sąd odsyłający wskazuje, że orzecznictwo portugalskie nie jest jednomyślne. Zgodnie z jedną linią orzecznictwa ustanowiony przez dekret z mocą ustawy nr 176/95 system prawny dotyczący ubezpieczeń grupowych stanowi system specjalny, który wyłącza zastosowanie przewidzianego w dekrete z mocą ustawy nr 446/85 uregulowania ogólnego dotyczącego warunków, które nie były przedmiotem indywidualnych negocjacji. Z tego miałyby wynikać, że na ubezpieczycielu nie spoczywałby obowiązek informowania o warunkach ogólnych umowy ubezpieczenia grupowego ani obowiązek podania ich do wiadomości – do czego byłby zobowiązany na podstawie art. 4 dekretu z mocą ustawy nr 176/95 ubezpieczający – oraz że w związku z tym ubezpieczony nie mógłby powołać się wobec ubezpieczyciela na naruszenie tego obowiązku.
- 21 Na podstawie innego podejścia w orzecznictwie ów specjalny system nie wykluczałby zastosowania uregulowania ogólnego przewidzianego przez dekret z mocą ustawy nr 446/85. Wiązałoby się to z obowiązkiem podania do wiadomości przystępującym ogólnych warunków umowy i ich wyłączenie w przypadku naruszenia tego obowiązku. Zdaniem sądu odsyłającego należy zatem uznać, że ubezpieczyciel jest związany wspomnianymi obowiązkami informacyjnymi i komunikacyjnymi lub że można powołać się wobec ubezpieczyciela na nieprzestrzeganie tych obowiązków przez ubezpieczającego.
- 22 Powołując się na orzecznictwo Trybunału, sąd odsyłający wyraża wątpliwości co do zgodności pierwszego podejścia, przedstawionego w pkt 20 niniejszego wyroku, ze skutecznością (*effet utile*), jaką powinien nadać sąd krajowy ochronie konsumenta oferowanej przez dyrektywę 93/13, w szczególności ze względu na ciężący na nim obowiązek dokonania oceny przejrzystości i nieuczciwego charakteru warunków umownych.
- 23 W tych okolicznościach Supremo Tribunal de Justiça (sąd najwyższy) postanowił zawiesić postępowanie i skierować do Trybunału następujące pytania prejudycjalne:
  - „1) Czy art. 5 dyrektywy [93/13], który stanowi, że *»przedstawian[e] konsumentowi warunk[i] [...] muszą zawsze być sporządzone prostym i zrozumiałym językiem«*, należy interpretować w świetle *motywu dwudziestego* tej dyrektywy w ten sposób, że wymaga on, aby konsument miał zawsze możliwość zapoznania się ze wszystkimi warunkami umowy?
  - 2) Czy art. 4 ust. 2 dyrektywy [93/13], który stanowi, że wymogiem wyłączenia kontroli warunków dotyczących głównego przedmiotu umowy jest okoliczność, że *»warunki te zostały wyrażone prostym i zrozumiałym językiem«*, należy interpretować w ten sposób, iż wymaga on, aby konsument miał zawsze możliwość zapoznania się z tymi warunkami?

- 3) Czy w kontekście przepisów krajowych, które zezwalają na kontrolę sądową nieuczciwego charakteru warunków umownych, które nie były indywidualnie negocjowane, dotyczących określenia głównego przedmiotu umowy: (i) art. 3 ust. 1 dyrektywy [93/13] w związku z [pkt 1 lit. i)] przykładowego wykazu, o którym mowa w art. 3 ust. 3 tej dyrektywy, stoi na przeszkodzie temu, by w odniesieniu do umowy składkowego ubezpieczenia grupowego zakład ubezpieczeń mógł powołać się wobec ubezpieczonego na warunek wyłączający lub ograniczający ryzyko objęte ubezpieczeniem, o którym ubezpieczony nie został poinformowany i o którym nie miał on w związku z tym możliwości dowiedzieć się; (ii) nawet jeśli jednocześnie, w przypadku niewykonania obowiązku powiadomienia i przekazania informacji o warunkach umownych przepisy krajowe nakładają na ubezpieczającego obowiązek naprawienia szkody wyrządzonej ubezpieczonemu, co jednak nie stawia ubezpieczonego w sytuacji, w jakiej znajdowałby się, gdyby ochrona ubezpieczeniowa istniała?”.

W przedmiocie pytań prejudycjalnych

W przedmiocie pytań pierwszego i drugiego

- 24 Poprzez pytania pierwsze i drugie, które należy zbadać łącznie, sąd odsyłający zmierza zasadniczo do ustalenia, czy art. 4 ust. 2 i art. 5 dyrektywy 93/13 w związku z motywem 20 tej dyrektywy należy interpretować w ten sposób, że konsument powinien zawsze mieć możliwość zapoznania się przed zawarciem umowy z warunkami dotyczącymi głównego przedmiotu tej umowy, a nawet ze wszystkimi warunkami wspomnianej umowy.
- 25 Zgodnie z art. 5 zdanie pierwsze tej dyrektywy warunki umów konsumenckich zawartych w formie pisemnej muszą zawsze być sporządzone prostym i zrozumiałym językiem. Trybunał wyjaśnił już, że ów wymóg ma taki sam zakres jak wymóg przewidziany w art. 4 ust. 2 wspomnianej dyrektywy, który uzależnia przewidziany w tym ostatnim przepisie wyjątek od mechanizmu kontroli przez sąd krajowy nieuczciwego charakteru tych warunków, w szczególności warunków dotyczących głównego przedmiotu umowy, od tego, by warunki te zostały sformułowane w sposób jasny i zrozumiały (zob. podobnie wyroki: z dnia 30 kwietnia 2014 r., Kásler i Káslerné Rábai, C-26/13, EU:C:2014:282, pkt 69; z dnia 3 marca 2020 r., Gómez del Moral Guasch, C-125/18, EU:C:2020:138, pkt 46).
- 26 Trybunał wyjaśnił, że wynikający z tych przepisów wymóg przejrzystości warunków umownych należy interpretować rozszerzająco i że nie można go ograniczyć jedynie do zrozumiałości tych warunków pod względem formalnym i gramatycznym. Wymóg ten oznacza, że właściwie poinformowany oraz dostatecznie uważny i rozsądny przeciętny konsument jest w stanie zrozumieć konkretne działanie takiego warunku i oszacować w ten sposób w oparciu o jednoznaczne i zrozumiałe kryteria potencjalnie istotne konsekwencje ekonomiczne tego warunku dla swoich zobowiązań (zob. podobnie wyroki: z dnia 10 czerwca 2021 r., BNP Paribas Personal Finance, C-609/19, EU:C:2021:469, pkt 42, 43; a także z dnia 10 czerwca 2021 r., BNP Paribas Personal Finance, od C-776/19 do C-782/19, EU:C:2021:470, pkt 63, 64 i przytoczone tam orzecznictwo).
- 27 Jeżeli chodzi o moment, w którym informacje te powinny zostać podane do wiadomości konsumenta, to Trybunał orzekł już, że dostarczenie informacji o warunkach umownych i konsekwencjach zawarcia umowy przed zawarciem umowy ma dla konsumenta fundamentalne znaczenie, ponieważ to w szczególności na podstawie tej informacji konsument decyduje, czy

zamierza związać się warunkami sformułowanymi uprzednio przez przedsiębiorcę [zob. podobnie wyroki: z dnia 21 grudnia 2016 r., *Gutiérrez Naranjo i in.*, C-154/15, C-307/15 i C-308/15, EU:C:2016:980, pkt 50 i przytoczone tam orzecznictwo; a także z dnia 12 stycznia 2023 r., *D.V.* (Wynagrodzenie adwokata – Zasada stawki godzinowej), C-395/21, EU:C:2023:14, pkt 39 i przytoczone tam orzecznictwo].

- 28 Tak więc, w przypadku gdy – tak jak w sprawie w postępowaniu głównym – konsument przystąpił do umowy ubezpieczenia grupowego przy zawieraniu umowy kredytu, Trybunał uznał, że dla konsumenta zasadnicze znaczenie dla przestrzegania wymogu przejrzystości warunków umownych mają informacje przekazane przed zawarciem umowy o warunkach zobowiązania, a w szczególności przedstawienie szczególnych cech mechanizmu przejścia zobowiązań do spłaty rat należnych kredytodawcy w przypadku całkowitej niezdolności do pracy kredytobiorcy, tak aby konsument ten był w stanie oszacować wpływające dla niego z tej umowy konsekwencje ekonomiczne w oparciu o jednoznaczne i zrozumiałe kryteria. Ta informacja i to przedstawienie są bowiem niezbędne do tego, aby zakres danego warunku został zrozumiany przez konsumenta, od którego przy zawieraniu umów powiązanych nie można wymagać takiej samej czujności co do zakresu ryzyka objętego tą umową ubezpieczenia, jak gdyby zawarł oddzielnie umowę ubezpieczenia i umowę kredytu (zob. podobnie wyrok z dnia 23 kwietnia 2015 r., *Van Hove*, C-96/14, EU:C:2015:262, pkt 41, 48).
- 29 Z kolei, ponieważ interpretowany w ten sposób przez Trybunał wymóg przejrzystości warunków umownych pociąga za sobą obowiązek dostarczenia konsumentowi, przed zawarciem umowy, wszystkich informacji niezbędnych do tego, aby konsumentowi umożliwić zrozumienie konsekwencji ekonomicznych tych warunków i podjęcie z pełną świadomością decyzji o związaniu się umową, wymóg ten zakłada z konieczności, że konsument może zapoznać się ze wszystkimi warunkami umowy przed jej zawarciem.
- 30 Okoliczność, czy warunki te dotyczą głównego przedmiotu tej umowy, jest w tym względzie bez znaczenia. W rzeczywistości bowiem, aby konsument mógł zgodnie z celem realizowanym przez wspomniany wymóg przejrzystości podjąć świadomą decyzję, czy chce być związany warunkami sformułowanymi uprzednio przez przedsiębiorcę, musi on przed podjęciem takiej decyzji mieć możliwość zapoznania się z całą wspomnianą umową, ponieważ wszystkie jej warunki będą określać w szczególności prawa i obowiązki ciążące na konsumentce z tytułu tej umowy. Trybunał wyjaśnił już ponadto, że ów wymóg przejrzystości ma zastosowanie również wtedy, gdy warunek dotyczy głównego przedmiotu umowy (zob. podobnie wyrok z dnia 3 marca 2020 r., *Gómez del Moral Guasch*, C-125/18, EU:C:2020:138, pkt 46, 47 i przytoczone tam orzecznictwo).
- 31 Taki wymóg uprzedniego zapoznania się ze wszystkimi warunkami umowy został ponadto wyraźnie podkreślony w motywie dwudziestym dyrektywy 93/13, zgodnie z którym nie dość, że umowy powinny być sporządzane prostym i zrozumiałym językiem, to także konsument powinien mieć faktycznie możliwość zapoznania się ze wszystkimi warunkami umowy. Prawodawca Unii Europejskiej podkreślił znaczenie uprzedniego zapoznania się ze wszystkimi warunkami umowy w celu umożliwienia konsumentowi podjęcia świadomej decyzji, czy zamierza on być związany tymi warunkami.
- 32 Ponadto w zakresie, w jakim sąd odsyłający podnosi, że portugalskie uregulowania dotyczące ubezpieczeń grupowych stanowią w myśl wykładni jednej z linii orzecznictwa *lex specialis*, które wyłączają stosowanie ogólnych przepisów dotyczących warunków umownych, które nie były indywidualnie negocjowane, należy przypomnieć, że wymogu przejrzystości warunków umownych przewidzianego w dyrektywie 93/13 nie można wyłączyć na tej podstawie, że istnieje

szczególny system prawny mający zastosowanie do określonego rodzaju umów. Zgodnie bowiem z utrwalonym orzecznictwem to poprzez odniesienie do statusu kontrahentów dyrektywa 93/13 definiuje umowy, do których ma zastosowanie (zob. podobnie wyrok z dnia 21 marca 2019 r., Pouvin i Dijoux, C-590/17, EU:C:2019:232, pkt 23 i przytoczone tam orzecznictwo; postanowienie z dnia 10 czerwca 2021 r., X Bank, C-198/20, niepublikowane, EU:C:2021:481, pkt 24).

- 33 W tym względzie należy przypomnieć również, że zasada wykładni zgodnej z prawem Unii wymaga, by sądy krajowe czyniły wszystko, co leży w zakresie ich kompetencji, z uwzględnieniem wszystkich przepisów prawa krajowego i przy zastosowaniu uznanych w porządku krajowym metod wykładni, by zapewnić pełną skuteczność rozpatrywanej dyrektywy i dokonać rozstrzygnięcia zgodnego z realizowanymi przez nią celami (wyrok z dnia 6 listopada 2018 r., Max-Planck-Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaften, C-684/16, EU:C:2018:874, pkt 59 i przytoczone tam orzecznictwo).
- 34 Z uwagi na powyższe rozważania na pytania pierwsze i drugie trzeba odpowiedzieć, że art. 4 ust. 2 i art. 5 dyrektywy 93/13 w świetle motywu dwudziestego tej dyrektywy należy interpretować w ten sposób, że konsument powinien mieć zawsze możliwość zapoznania się przed zawarciem umowy ze wszystkimi warunkami tej umowy.

W przedmiocie pytania trzeciego

- 35 Zgodnie z utrwalonym orzecznictwem w ramach ustanowionej w art. 267 TFUE współpracy między sądami krajowymi a Trybunałem do tego ostatniego należy udzielenie sądowi krajowemu użytecznej odpowiedzi, która umożliwi mu rozstrzygnięcie zawisłego przed nim sporu. Z tej perspektywy zadaniem Trybunału w razie potrzeby jest przeformułowanie przedłożonych pytań i w tym kontekście dokonanie wykładni wszystkich przepisów prawa Unii, jakie są niezbędne sądom krajowym do rozstrzygnięcia zawisłych przed nimi sporów, nawet jeżeli przepisy te nie są wyraźnie wskazane w skierowanych pytaniach (zob. w szczególności wyrok z dnia 4 października 2018 r., Kamenova, C-105/17, EU:C:2018:808, pkt 21 i przytoczone tam orzecznictwo).
- 36 W tym względzie należy stwierdzić w pierwszej kolejności, że poprzez pytanie trzecie sąd odsyłający zastanawia się nad wykładnią art. 3 ust. 1 i 3 dyrektywy 93/13 w związku z pkt 1 lit. i) załącznika do niej oraz nad konsekwencjami tej wykładni dla możliwości powołania się przez zakład ubezpieczeń wobec konsumenta w ramach umowy ubezpieczenia grupowego na warunek wyłączający lub ograniczający objęcie ochroną ubezpieczeniową ubezpieczonego ryzyka, z którym to warunkiem konsument ten nie miał okazji zapoznać się przed zawarciem tej umowy. Chociaż z wniosku o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym wynika, że w niniejszej sprawie konsument nie mógł zapoznać się z odnośnymi warunkami przed zawarciem umowy, to jednak sąd ten nie podnosi, że rozpatrywana w postępowaniu głównym umowa ubezpieczenia zawiera warunek, który – jak stanowi pkt 1 lit. i) tego załącznika – ma na celu lub skutkuje „nieodwołalnym związaniem konsumenta warunkami, z którymi nie miał realnej możliwości zapoznania się wcześniej przed zawarciem umowy”. Wynika z tego, że nie ma potrzeby badania tej kwestii w świetle art. 3 ust. 3 tej dyrektywy ani wspomnianego załącznika.
- 37 W drugiej kolejności z wniosku o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym wynika, że poprzez to pytanie sąd odsyłający zmierza do ustalenia, po pierwsze, jakie są konsekwencje braku zaznajomienia się przed zawarciem umowy o warunkach dotyczących głównego przedmiotu umowy, takich jak warunki dotyczące wyłączenia lub ograniczenia ochrony ubezpieczeniowej w odniesieniu do ubezpieczonego ryzyka, dla oceny nieuczciwego charakteru tych warunków, oraz po drugie, czy na takie warunki, jeżeli nie zostały one wcześniej podane do wiadomości

konsumenta, można się powołać wobec konsumenta, jeżeli konsument nie mógł się z nimi zapoznać, oraz czy okoliczność, że ubezpieczający może zostać pociągnięty do odpowiedzialności za ów brak zapoznania się, stanowi czynnik, który należy wziąć pod uwagę przy dokonywaniu tej oceny.

- 38 W konsekwencji należy stwierdzić, że poprzez pytanie trzecie sąd odsyłający zmierza zasadniczo do ustalenia, czy art. 3 ust. 1 i art. 4–6 dyrektywy 93/13 należy interpretować w ten sposób, że na warunek umowy ubezpieczenia dotyczący wyłączenia lub ograniczenia ochrony ubezpieczeniowej w odniesieniu do ubezpieczonego ryzyka, z którym to warunkiem konsument nie mógł się zapoznać przed zawarciem tej umowy, można powołać się wobec tego konsumenta, i to nawet w sytuacji, gdy ubezpieczający może zostać pociągnięty do odpowiedzialności za taki brak zapoznania się, oraz pomimo tego, że taka odpowiedzialność nie stawia wspomnianego konsumenta w takiej samej sytuacji, w jakiej znajdowałby się, gdyby korzystał z tej ochrony.
- 39 Zgodnie z utrwalonym orzecznictwem właściwość Trybunału w zakresie badania ewentualnie nieuczciwego charakteru warunku umownego w rozumieniu art. 3 ust. 1 dyrektywy 93/13 dotyczy wykładni kryteriów, które sąd krajowy może lub powinien zastosować w toku badania tego warunku w świetle przepisów tej dyrektywy. Tym samym zadaniem tego sądu jest dokonanie konkretnej kwalifikacji danego warunku umownego w oparciu o wskazane kryteria oraz na podstawie okoliczności danej sprawy. Wynika stąd, że Trybunał powinien ograniczyć się do udzielenia sądowi odsyłającemu wskazówek, które ten ostatni powinien uwzględnić przy dokonywaniu oceny nieuczciwego charakteru rozpatrywanego warunku (zob. podobnie wyrok z dnia 3 września 2020 r., Profi Credit Polska, C-84/19, C-222/19 i C-252/19, EU:C:2020:631, pkt 91 i przytoczone tam orzecznictwo).
- 40 W tym względzie należy przypomnieć w pierwszej kolejności, że jeżeli chodzi o art. 5 dyrektywy 93/13, to przejrzysty charakter warunku umownego stanowi jeden z czynników, które sąd krajowy powinien wziąć pod uwagę przy dokonywaniu należącej do niego oceny nieuczciwego charakteru tego warunku na podstawie art. 3 ust. 1 tej dyrektywy [wyrok z dnia 12 stycznia 2023 r., D.V. (Wynagrodzenie adwokata – Zasada stawki godzinowej), C-395/21, EU:C:2023:14, pkt 47 i przytoczone tam orzecznictwo].
- 41 Tymczasem, o ile brak przejrzystości warunku umownego wynikający z braku jego jasności lub zrozumiałości może stanowić element, który należy wziąć pod uwagę w ramach oceny nieuczciwego charakteru tego warunku, o tyle brak przejrzystości wynikający z tego, że konsument nie może zapoznać się z tym warunkiem przed zawarciem danej umowy może tym bardziej stanowić taki element.
- 42 W drugiej kolejności, w ramach oceny nieuczciwego charakteru warunku umownego, której powinien dokonać sąd krajowy na podstawie art. 3 ust. 1 dyrektywy 93/13, do tego sądu należy najpierw ocena ewentualnego nieprzestrzegania wymogu dobrej wiary, a następnie ocena istnienia ewentualnej znaczącej nierównowagi ze szkodą dla konsumenta w rozumieniu tego przepisu (zob. podobnie wyrok z dnia 3 października 2019 r., Kiss i CIB Bank, C-621/17, EU:C:2019:820, pkt 49 i przytoczone tam orzecznictwo). Zgodnie z art. 4 ust. 1 tej dyrektywy wspomniany sąd powinien dokonać tej oceny, odnosząc się w szczególności do chwili zawarcia umowy oraz do wszelkich okoliczności związanych z jej zawarciem.

- 43 W odniesieniu, po pierwsze, do wymogu dobrej wiary, należy zauważyć, jak wynika z motywu szesnastego dyrektywy 93/13, że w ramach oceny dobrej wiary sąd krajowy powinien w szczególności wziąć pod uwagę siłę pozycji negocjacyjnych stron oraz kwestię, czy konsument został zachęcony do wyrażenia zgody na dany warunek.
- 44 W niniejszej sprawie, z zastrzeżeniem ustaleń, których powinien dokonać sąd odsyłający, LP podniosła w tym względzie w uwagach na piśmie, że „wymagano”, aby ona sama i jej małżonek zawarli umowę ubezpieczenia w celu uzyskania omawianego kredytu bankowego w celu nabycia danej rzeczy. Przy tej okazji podpisali oni jedynie złożoną im przez bank ofertę przystąpienia do tej umowy, przy czym nigdy nie zostali poinformowani o całej jej treści. Owa oferta przystąpienia do umowy została wypełniona przez pracownika banku, który przedstawił im wspomnianą umowę do podpisania. LP podpisała wspomnianą ofertę, przy czym nie przeczytano jej żadnego warunku wyłączającego z zakresu ochrony ubezpieczeniowej ubezpieczonego ryzyka.
- 45 Po drugie, jeżeli chodzi o to, czy wbrew wymogowi dobrej wiary warunek umowny powoduje znaczącą nierównowagę wynikających z umowy praw i obowiązków stron ze szkodą dla konsumenta, to sąd krajowy powinien zgodnie z utrwalonym orzecnictwem sprawdzić, czy przedsiębiorca traktujący konsumenta w sposób sprawiedliwy i słuszny mógłby racjonalnie spodziewać się, że konsument ten przyjąłby ten warunek w drodze indywidualnych negocjacji (zob. w szczególności wyroki: z dnia 3 września 2020 r., Profi Credit Polska, C-84/19, C-222/19 i C-252/19, EU:C:2020:631, pkt 93 i przytoczone tam orzecznictwo; z dnia 10 czerwca 2021 r., BNP Paribas Personal Finance, od C-776/19 do C-782/19, EU:C:2021:470, pkt 98 i przytoczone tam orzecznictwo).
- 46 W związku z tym w celu dokonania oceny, czy warunki umowy, takie jak rozpatrywane w postępowaniu głównym, powodują taką nierównowagę ze szkodą dla konsumenta, należy wziąć pod uwagę wszystkie okoliczności, o których przedsiębiorca lub jego przedstawiciel mogli wiedzieć w chwili zawierania tej umowy i które mogły mieć wpływ na późniejsze wykonanie wspomnianej umowy. Sąd krajowy będzie musiał zatem ustalić, czy konsument otrzymał wszystkie informacje mogące mieć wpływ na zakres jego zobowiązań wynikających z tej umowy i pozwalające mu ocenić w szczególności konsekwencje wynikające z tej umowy.
- 47 W tym względzie okoliczność, że konsument nie mógł zapoznać się z warunkiem umowy przed zawarciem spornej umowy, stanowi istotny element oceny ewentualnego nieuczciwego charakteru tego warunku, ponieważ okoliczność ta mogłaby skłonić konsumenta do przyjęcia obowiązków, których inaczej by nie zaakceptował, i w konsekwencji mogłaby spowodować znaczącą nierównowagę pomiędzy wzajemnymi obowiązkami stron danej umowy.
- 48 W niniejszym przypadku LP nie miała okazji ani zapoznania się z postanowieniami umowy ubezpieczenia dotyczącymi wyłączenia lub ograniczenia zakresu ochrony ubezpieczeniowej w odniesieniu do ryzyka objętego ubezpieczeniem, ani poinformowania Ocidental o swoim stanie zdrowia w chwili zawarcia tej umowy, ponieważ nie wypełniła ona żadnego kwestionariusza dotyczącego jej stanu zdrowia w chwili przystępowania do wspomnianej umowy.
- 49 W tych okolicznościach, które powinny zostać zweryfikowane przez sąd odsyłający, stosowanie takich warunków o wyłączeniu lub ograniczeniu ochrony ubezpieczeniowej w odniesieniu do ryzyka objętego ubezpieczeniem skutkuje tym, że konsument nie korzysta już z tej ochrony w przypadku urzeczywistnienia się tego ryzyka i że powinien on, co do zasady począwszy od dnia stwierdzenia trwałej niezdolności do pracy spowodowanej istniejącym wcześniej problemem zdrowotnym, o którym nie miał okazji poinformować ubezpieczyciela, samodzielnie spłacić

pozostałe raty kredytu. W danym przypadku musiałyby on zapłacić przynajmniej część tych rat, w wypadku gdy na podstawie mającego zastosowanie uregulowania krajowego, takiego jak rozpatrywane w sprawie w postępowaniu głównym, bank ponosi odpowiedzialność za szkodę spowodowaną brakiem powiadomienia o tych warunkach, to jest za to, że nie postawił tego konsumenta w takiej samej sytuacji, w jakiej znajdowałby się, gdyby skorzystał ze wspomnianego objęcia ochroną ubezpieczeniową. Wspomniany konsument może zatem znaleźć się w sytuacji, w której ze względu na utratę dochodów wynikającą z jego trwałej niezdolności do pracy spłata tych rat będzie dla niego trudna, a nawet niemożliwa, podczas gdy to właśnie od tego ryzyka chciał on ubezpieczyć się poprzez przystąpienie do umowy ubezpieczenia takiej jak rozpatrywana w postępowaniu głównym.

- 50 Tym samym poprzez brak umożliwienia danemu konsumentowi zapoznania się przed zawarciem tej umowy z informacją dotyczącą wspomnianych warunków umownych oraz wszystkich skutków zawarcia wspomnianej umowy, przedsiębiorca obciąża tego konsumenta całkowicie lub częściowo wspomnianym ryzykiem wynikającym z ewentualnej trwałej niezdolności do pracy.
- 51 Jeżeli sąd odsyłający w następstwie oceny okoliczności właściwych dla niniejszej sprawy uzna, że w niniejszym przypadku pomimo wymogu dobrej wiary Ocidental nie mógł racjonalnie oczekiwać przy zachowaniu wymogu przejrzystości wobec LP, że LP zaakceptuje w drodze indywidualnych negocjacji rozpatrywane warunki umowne, sąd ten będzie musiał stwierdzić, że warunki te mają nieuczciwy charakter.
- 52 Zgodnie z utrwalonym orzecznictwem po stwierdzeniu, iż dany warunek jest nieuczciwy, a tym samym nieważny, sąd krajowy jest zobowiązany zgodnie z art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 do odstąpienia od stosowania owego warunku, aby w braku sprzeciwu konsumenta nie wywierała ona wiążących wobec niego skutków (wyrok z dnia 16 lipca 2020 r., Caixabank i Banco Bilbao Vizcaya Argentaria, C-224/19 i C-259/19, EU:C:2020:578, pkt 50).
- 53 Z powyższego wynika, że w niniejszej sprawie nie można by było powołać się wobec LP na warunek o wyłączeniu lub ograniczeniu ochrony ubezpieczeniowej w odniesieniu do ubezpieczonego ryzyka. Wniosku tego nie podważa uregulowanie krajowe, takie jak wskazane przez sąd odsyłający, na podstawie którego na ubezpieczającego, który nie wykonał ciężącego na nim na mocy tego uregulowania obowiązku powiadomienia o warunkach umownych, może zostać nałożony obowiązek zapłaty odszkodowania za szkodę wynikającą z takiego braku powiadomienia, co nie pozwala jednak na przywrócenie sytuacji prawnej i faktycznej, w jakiej znajdowałby się ów konsument, jeżeli korzystałby on z tej ochrony ubezpieczeniowej. Wspomniane uregulowanie, które dotyczy konsekwencji tego braku podania do wiadomości w zakresie odpowiedzialności cywilnej, nie może mieć wpływu na bezskuteczność warunku umownego uznanego za nieuczciwy wobec konsumenta na podstawie dyrektywy 93/13.
- 54 Ponadto zgodnie z utrwalonym orzecznictwem Trybunału stwierdzenie nieuczciwego charakteru warunku zawartego w umowie powinno umożliwić przywrócenie sytuacji prawnej i faktycznej, w jakiej znajdowałby się konsument w braku tego nieuczciwego warunku [wyrok z dnia 12 stycznia 2023 r., D.V. (Wynagrodzenie adwokata – Zasada stawki godzinowej), C-395/21, EU:C:2023:14, pkt 54 i przytoczone tam orzecznictwo].
- 55 Bezskuteczność takiego warunku umownego uznanego za nieuczciwy wobec konsumenta nie wpływa na ewentualne konsekwencje w zakresie odpowiedzialności cywilnej ubezpieczającego wobec ubezpieczyciela braku podania do wiadomości konsumenta przez ubezpieczającego tego warunku.

- 56 Z ogółu powyższych rozważań wynika, że art. 3 ust. 1 i art. 4–6 dyrektywy 93/13 należy interpretować w ten sposób, że w przypadku gdy warunek umowy ubezpieczenia dotyczący wyłączenia lub ograniczenia ochrony ubezpieczeniowej w odniesieniu do ubezpieczonego ryzyka, z którym to warunkiem dany konsument nie mógł się zapoznać przed zawarciem tej umowy, zostaje uznany przez sąd krajowy za nieuczciwy, sąd ten jest zobowiązany odstąpić od stosowania tego warunku, aby nie wywierał on wiążących skutków wobec tego konsumenta.

W przedmiocie kosztów

- 57 Dla stron w postępowaniu głównym niniejsze postępowanie ma charakter incydentalny, dotyczy bowiem kwestii podniesionej przed sądem odsyłającym, do niego zatem należy rozstrzygnięcie o kosztach. Koszty poniesione w związku z przedstawieniem uwag Trybunałowi, inne niż koszty stron w postępowaniu głównym, nie podlegają zwrotowi.

Z powyższych względów Trybunał (dziewiąta izba) orzeka, co następuje:

- 1) Artykuł 4 ust. 2 i art. 5 dyrektywy Rady 93/13/EWG z dnia 5 kwietnia 1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich w świetle motywu dwudziestego tej dyrektywy

należy interpretować w ten sposób, że:

konsument powinien mieć zawsze możliwość zapoznania się przed zawarciem umowy ze wszystkimi warunkami tej umowy.

- 2) Artykuł 3 ust. 1 i art. 4–6 dyrektywy 93/13

należy interpretować w ten sposób, że:

w przypadku gdy warunek umowy ubezpieczenia dotyczący wyłączenia lub ograniczenia ochrony ubezpieczeniowej w odniesieniu do ubezpieczonego ryzyka, z którym to warunkiem dany konsument nie mógł się zapoznać przed zawarciem tej umowy, zostaje uznany przez sąd krajowy za nieuczciwy, sąd ten jest zobowiązany odstąpić od stosowania tego warunku, aby nie wywierał on wiążących skutków wobec tego konsumenta.

Podpisy